

Demény Pál opponensi rövid kommentárja

Elhangzott a *Párbeszéd a családokért* konferencia második délutáni ülésén,
2018, június 20-án

A 2017-es év mérföldkő volt a magyar népességpolitika--vagy általánosabb hazai szóhasználatl a magyar családpolitika--történetében.

A legmagasabb kormány szint megjelölt az országnak egy célt és egy dátumot. A cél: 2.1-es teljes termékenységi arányszám amelynek elérése és fenntartása hosszú távon biztosítja a népesség egyszerű újratermelését, azaz zéró növekedési rátát eredményez. A dátum: 2030. (Ami a népességszám változás másik két tényezőjét illeti, a cél ilyen értelmezése feltételezi, hogy a halandóság szerény mértékben tovább csökken és feltételezi azt, hogy az ország nemzetközi vándorlási egyenlege a nulla szaldó szinten állapodik meg.)

A célkitűzés indítéka világos. Magyarország jelenlegi termékenységi rátájának--nagyjából 1.5-nek--a fenntartása olyan demográfiai következményekkel járna melyek elfogadhatatlannak tekinthetők. Évről évre csökkentenék az össznépeség nagyságát és markánsan elöregedett korstruktúrát eredményeznének.

Az Európai Unió legtöbb államában, különösen Közép- és Keleteurópában, valamint Déleuropában, a termékenységi mutatók hasonló, vagy még alacsonyabb szinten állnak. Más országokban (mint Franciaországban és az Egyesült Királyságban és a Skandináv államokban) jobb a helyzet, de még ezekben az országokban is a termékenység az egyszerű reprodukció szintje alatt marad. Ennek ellenére, az Európai Unióban a magyar demográfiai célkitűzés precedens nélküli. A családtámogatási rendszerek, melyek hasonlóak, bár általában kevésbé generózusak mint a magyarországiak, mindenütt megtalálhatók az EU-ban. Ezek anyagi juttatásaikkal feltehetően megkönnyítik a gyermekvállalást, De a politikai korrektség általában helyteleníti makrodemográfiai célok kitűzését. A hivatalos álláspont szerint, az, hogy hány gyermek születik egy országban a számtalan mikro-level döntések összeségeként elfogadhatónak tekintendő.

Nem kétséges azonban, hogy a rendhagyó magyar népességpolitikai hozzáállást az Unió többi országaiban nagy figyelemmel és érdeklődéssel fogják figyelni. A Magyarországon elfogadandó új intézkedések, amelyek alig több mint egy évtized leforgása alatt a termékenységet a merészen kívánatos 2.1-es szintre akarják emelni, ha sikert ígérnek, utánpótlásra fognak találni. Magyar innovációk ezen a téren is egyfajta új magyar exportcikket képviselnének.

Milyen népességgazdasági innovációk követték a 2030-as célpont kitűzését, tehetjük fel a kérdést.

A válasz mindaddig szerény kell legyen ha a kormány által elfogadott új intézkedésekre tekintünk.

2018 a Családok Éve lett. Az év fele már nagyjából letelt. Kulturális aktivitásai valószínűleg kedvezően befolyásolták a közvéleményt a gyermek nem csak egyéni de összetársadalmi fontossága felől. Ez az üdvös befolyás várhatóan a következő hat hónapban tovább fog mélyülni.

És egy potenciálisan igen fontos új intézmény született: a KINCS amely most kezdi formálni a közgondolkodást a gyermekről, a gyermeknevelésről, és a családról hasznosan befolyásoló programjait.

Nem meglepő, hogy viszonylagos csend volt újnak mondható népességgazdasági kezdeményezésekről a parlamenti választásokat megelőzőleg. Nem csak egy ambiciózus új törvénycsomag ígérete (a la Stop Soros) hiányzott, de szűkebb specifikus új programjavaslatok sem lettek artikulálva. A családok erősebb támogatásának gyakori hangsúlyozása a kormány részéről fontos és világos volt, de általánosságokra szorítkozott.

Április 8 utánra többrendbeli várakozások és találgatások forogtak közszájon a közvéleményben. Önálló családügyi minisztérium megalakítása? Nagycsaládosak kiemelt támogatása? Specifikus büdzsénövekedés bejelentése a családpolitika területén (lásd Honvédelmi költségvetés)? etc.

A témáról post-április 8 továbbra is viszonylagos csend uralkodik. A demográfiai probléma említése és a megoldás fontosságának hangsúlyozása mint első számú prioritás Orbán Viktor beszédeiben és más politikai megnyilatkozásokban gyakoriak, de specifikus program előrejelzések mindaddig hiányoznak.

Egy reményteljes elem a tárgyban az a feltételezés, vagy tényként kezelhető interpretáció, hogy a már jelenleg fennálló, az elmúlt években kibővített családtámogatási rendszer teljes hitelt érdemel az elmúlt évek termékenységi rátájának növelésében. De a feltételezés, hogy a status quo fenntartásával ez a tendencia folytatódni fog, igen gyenge érveken nyugszik. És a 2.1-es teljes termékenységi arányszám elérésének esélye Magyarországon alig több mint egy évtizeden belül (mint mindenütt másutt Európában) nem látszik reálisnak.

Egy, a Kormány elé terjesztendő új családtámogatási javaslatcsomag a jelenlegi rendszer fenntartásából kell kiinduljon. Hivatalos elv, hogy „meglévő támogatásokat nem csökkentünk”. Az erre fordított kiadások magas szintje („közel 5 % of GDP?”) szűk határokat látszik szabni a termékenység növelését

célzó költségvetési hányad jelentős tágításának. Anyagi ráfordítások szempontjából ez a jelenlegi rendszer folytatódó dominanciáját jelenti.

Új, költséget igénylő, születésszámot stimulálni szándékozó javaslatok feltételezik legalább valamelyes bővítést a jelenlegi költségvetési keretnek. Mekkora egy ilyen bővítésnek plauzibilis nagysága? Ennek nagyságrendjéről kívülállók csak találgatásokra hagyatkozhatnak.

Bármely új, költségráfordítást igénylő előterjesztés logikus első fókusza az „5%GDP” kiadás szubkategoráit megkülönböztető számvetés. Ez módot kellene adjon arra, hogy „a már meglévőt vissza nem vesszük” elv ellenére rávilágítson bizonyos költségcsökkentő módosítások lehetőségére. Mekkora becsülhető az így rendelkezésre álló extra mozgástér? A Kormányon kívüliek nem tudják erre a választ.

Az első tétel--nagyobb büdzsé ráfordítás--nagysága függ az előterjesztendő új javaslatok minőségétől: ígéretes eredményességétől és ennek megfelelően vomzóerejétől a Kormány, a Parlament, és a széles közvélemény felé. A második tétel előteremtése--racionális reformok útján a meglévő programon belül—a szakminisztérium feladata.

Remélni lehet, hogy a két tétel összege nem elhanyagolható, utat engedve új, bár költség tekintetében minden valószínűség szerint csupán inkrementálisnak mondható javaslatok mérlegelésére és elfogadására.

Itt elérkeztünk a mai konferencia közelebbi tárgyához: konkrét új javaslatokhoz „a népességfogyás megállítására”. Szimultán a jelen üléssel, egy másik teremben is ilyen célú javaslatok a vita tárgyai. Sajnos így közvetlen összehasonlításokra nincs lehetőség. De ama javaslatok a programban mint „hosszú” és „középtávú” megoldások vannak jellemezve. Nincs kétség afelől, hogy az itt bemutatott HISZŰK programot kell úgy tekintsük mint a *Jövők a Gyermek* konferencia premier javaslatát.

Az én feladatom itt ennek a programnak a kritikája volna. Az idő rövidege miatt erre most nem vállalkozhatom: a rendelkezésemre bocsátott dokumentum 80 oldal terjedelmű. Dr. Benda azonban úgy fél évvel ezelőtt megtisztelt azzal, hogy véleményemet kérte a program egy akkori leírásáról. A kérésre, Dr. Benda iránt érzett nagybecsülésemről sőt csodálatomtól indítva, egy hosszú és részletes írott kommentárral válaszoltam. A kommentár azonban, Dr. Benda várakozásával valószínűleg összhangban, nagyon kritikus volt. A HISZŰK komstrukciója--„meghatározó elemei” és a „programját működtető intézményrendszere”--írtam, „egy szocialista tervhivatal merész de reménytelen produktumainak emlékét idézik”. Részletesen kifejtettem ennek a nem hízelgő ítéletnek az okait. Dr. Benda hozzászólt a javaslatot bíráló ellenszélhez és

nem sértődött meg. Igen, írta vissza válaszul, pontosítások és finomítások a program leírásában még szükségesek lehetnek. És mi több, hat hónap elmúltával ismét felkért véleménynyilvánításra a valamennyire revideált jelen 80 oldalas dokumentum mai vitájában.

A pontosítások és finomítások e dokumentumban hasznosak és indokoltak voltak, de a koncepció lényegét érintetlenül hagyták. Talán az én képzelőtehetségem hibája, de nem tudom elképzelni, hogyan tudna az EMMI ebből a 80 oldalból disztillálni egy életképes javaslatot amit a siker reményében letehetne a népesedési Kormány- kabinet minisztereinek az asztalára.

Hogy bizonyítsam e szkepticizmus megalapozott voltát, azt ajánlanám az itt jelenlévőknek, hogy gondosan olvassák át ama 80 oldalt. S ha kétségeimet nem osztják, olvassák el a szöveget még egyszer. És ha a 80 oldal túl sok megterhelést jelent, olvassák el csak a 31. oldaltól a 48. oldalig terjedő szekciót.

A HISZÜK intézményének „legfontosabb várható hatása a termékenység tervezhető és ugrásszerű növekedése, egy új babyboom periódus kibontakozása”, olvassuk az 59. oldalon. Ez a várakozás megalapozatlan. A hatásos családtámogatási programok univerzális programok. Világos, könnyen kommunikálható és könnyen megérthető kritériumok alapján megadottak és igénybe vehetők az anyák által. A HISZÜK nem ilyen. A javaslat világossá teszi, hogy egy experimentális programot terjeszt elő, amelynek mértéke a kínálat oldaláról tetszőlegesen leszűkíthető gazdaságilag fenntartható kisméretűvé egyszerű adminisztratív kormányhatározat alapján, míg a kereslet oldaláról a programba való belépés korlátozva van egy sor diszkriminatív és elkerülhetetlenül kontroverziális előítélettel melyek garantálni látszanak a részvétel limitált nagyságát.

A HISZÜK által proponált hivatásos anyaság/szülőség potenciálisan jól megalapozott cél. Mint egy 2011-ben megjelent tanulmányomban írtam, nagyon alacsony termékenység esetleges szakpolitikai beavatkozást kívánhat meg: olyan mértékű anyagi támogatást ami lehetővé tenné, hogy kiskorú gyermekes nagycsaládos szülők/anyák teljes idejüket gyermekeik nevelésére fordíthassák. A teljes támogatottságú anyaságra való alanyi alapú jogosultság logikusan egy már realizált termékenységtől kellene függjön, nem egy ígért, szerződésben vállalt gyermekszámtól amint ezt a HISZÜK javasolja. És a kiemelt támogatás összekötése egy formális programban való részvétellel, ami kötelező és folyamatos nevelést szolgáltat jobb párcapcsolatokat és gyermekkel való törődést előmozdítandó, nem természetes komponense egy családtámogatási programnak. A terv szerint hasonló törekvés meglepően csak a szülők törpe kisebbségére irányulna: azokéra akik kezdettől úgy lettek szelektálva, hogy

optimális jelöltek felelősségteljes szülői szerepre. A HISZEK javaslatban hangsúlyozott pszichológiai problémák különösen relevánsak a programon kívüli népességben. Logikusnak tűnne a két funkció szétválasztása: a teljes támogatottságú anyaság szűkebb intézménye az EMMI struktúra feladata lehetne, míg a szélesebb populációt célzó párkapcsolati és szülői nevelés része a KINCS kiépítendő programjainak. De ennek a témának további kibontása meghaladja rövid kommentárom kereteit.

Végezetül három rövid megjegyzést szeretnék tenni.

1. A dokumentum referenciái a népességfogyás megállítására félreértéshez vezethetnek. A 2.1-es teljes termékenység sikeres elérése nem változtat a tényen, hogy a népességfogyás sok elkövetkező évtizedre még be van építve a jelenlegi eltorzult korstruktúrába.

2 A jelen konferencia anyaga nem azonos a lehetséges és kívánatos programpropozíciókkal amelyek a 2030-as cél elérését szolgálhatnák. Három új javaslat látszik, véleményem szerint, ígéretesnek. Az, hogy szintén kontroverziálisok elkerülhetetlen, de ez egyben érdekünk is. A terület vitát igényel. A győztes javaslatok száma alacsony kell legyen de attraktív csomagot kell képezzen. Címkejük jó ha memorábilis. Nemzetközi észrevételésük magas szintű legyen és lényegük példamutatóul szolgáló mindenütt ahol a termékenység alacsony.

A három javaslat különböző hozzáállású az alacsony termékenység problémájához, így felsorolásuk sorrendje nem értékrendet tükröző. Az elsőt és harmadikat több mint három évtizede javasoltam, beleértve egy 1987-es budapesti konferencián. A javaslatok még ugyanazon évben nyomtatásban is megjelentek. A második javaslatom 2011-es keletű volt.

--A választójog kiterjesztése minden állampolgárra, beleértve a kiskorúakat. Az utóbbiak jogát édesanyjuk, vagy indokolt esetben nevelőjük gyakorolná by proxy.

--A teljes támogatottságú anyaság intézményének bevezetése nagycsaládosok (négy vagy több kiskorú gyermekes anyák) részére, alanyi jogon.

--Nyugdíjreform, amely újra összekötné az öregkori anyagi biztonságot a sikeresen felnevelt gyermekek számával. Ez nem hosszútávú (így hatástalan) bevezetést kíván, hanem szignifikáns azonnalit.

3. Egy előterjesztendő családtámogatási csomag tárgyában nemzeti konzultáció van előirányozva. Ez helyes, de kaotikus és nem jól informált vita halasztásra vezethet egy kívánatos reformcsomag bevezetésében. Korábbi konzultációk más

témákról mindig össze voltak kötve a Kormány világosan megfogalmazott álláspontjával. A családtámogatás témája ne képezzen kivételt.

2018 June 10